

En midsommarnatt i Västerås: kvällen då Birgit Cullberg slog igenom

Berättelse

En kväll med mycket på spel

Onsdagen den 1 mars 1950 var det premiär i Västerås. Inne i teatern fylldes raderna långsamt av människor som inte riktigt visste vad de hade kommit för att se. På programmet stod en helt ny balett, *Fröken Julie*, och bakom den fanns en kvinna vid namn Birgit Cullberg. Hon var 41 år gammal, hade kommit sent till dansen och hade länge fått kämpa för att få sina idéer prövade på en riktig scen. Den här kvällen var det skarpt läge. Om verket inte fungerade inför publik kunde åren av arbete rinna ut i sanden. Få i salen anade att de var på väg att bevittna ett av den svenska dansens historiska ögonblick.

Vägen fram till premiären

Cullberg hade byggt baletten på August Strindbergs berömda pjäs *Fröken Julie*, och musiken var komponerad av Ture Rangström. Eftersom föreställningen skulle turnera runt i landet hade Riksteatern gått in som arrangör. Men innan en enda turnékväll kunde äga rum måste verket först möta sin allra första publik, och den uppgiften föll på Västerås. Att premiären lades till en stad utanför huvudstaden var i sig talande: det här var dans som skulle ut till folket, inte bara till en fin salong i Stockholm.

När ridån gick upp

När musiken klingade ut i salen lade sig tystnaden. På scenen dansade Elsa Marianne von Rosen rollen som Julie, en ung kvinna ur en förnäm familj. Julius Mengarelli gestaltade tjänaren Jean, och Birgit Cullberg gick själv in i rollen som kokerskan Kristin. Berättelsen utspelade sig under en enda midsommarnatt och följde de farliga känslorna mellan Julie och Jean – en blandning av lust och stolthet, lockelse och förnedring, som steg för steg drev fram mot ett mörkt slut.

Det publiken fick se var något de inte var vana vid. Fram till dess hade baletten ofta varit ljus och vacker, skapad framför allt för att glädja ögat. Cullbergs verk var något annat: ett genomkomponerat dansdrama där varje rörelse bar på en känsla och förde handlingen vidare. Dansarna talade med kroppen om sådant som är svårt att klä i ord. I stället för att enbart visa teknisk skicklighet berättade de en allvarlig, psykologisk historia om människor av kött och blod.

Applåderna

När föreställningen var slut bröt applåderna ut, och publiken klappade länge. Det stod klart att de just hade sett något ovanligt – inte bara vacker dans, utan ett drama som rörde vid dem. Kritiken lyfte särskilt fram Elsa Marianne von Rosens dramatiska och temperamentsfulla tolkning av Julie, en roll som blev hennes eget stora genombrott. Senare samma år nådde *Fröken Julie* dessutom scenen på Operan i Stockholm, och därmed en ännu större publik.

Vad kvällen kom att betyda

Premiärkvällen i Västerås blev Birgit Cullbergs avgörande genombrott. Efter den var hon inte längre en koreograf som fick kämpa för uppmärksamhet, utan en konstnär som man räknade med. Hennes grundtanke – att dansen kan berätta en historia och gestalta människors innersta känslor – hade visat sig hålla inför en verklig publik. Det gav henne modet och tyngden att gå vidare, och under de följande decennierna skapade hon verk för både scen och television och grundade så småningom sitt eget kompani, Cullbergbaletten.

Det märkliga är att ett enda kvällsögonblick i en teater i Västerås kom att få så långa följder. *Fröken Julie* betraktas i dag som ett av den svenska dansens viktigaste verk och har framförts av ansedda kompanier i Europa och USA. Baletten dansas fortfarande, mer än sjuttio år senare. Bakom alltihop ligger den där onsdagskvällen 1950, då en kvinna som börjat sent vågade visa världen en ny sorts dans – och världen klappade tillbaka.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
skarpt läge	en situation då det verkligen gäller
rinna ut i sanden	Planerna på en resa kom att rinna ut i sanden.
bevittna	vara med och se något hända
komponera	skapa eller skriva (ofta om musik)
arrangör	den som ordnar och ansvarar för något
turnera	resa runt och ge föreställningar
talande	som tydligt visar något, betydelsefullt
förnäm	fin, av hög samhällsklass
gestalta	framställa och spela en roll
förnedring	när någon görs liten och förödmjukas
genomkomponerad	noga utformad i varje del, från början till slut
temperamentsfull	full av kraft och starka känslor
avgörande	det som bestämmer hur något går
ansedd	som många respekterar och uppskattar

Läsförståelsefrågor

- Varför var det "skarpt läge" för Birgit Cullberg den här kvällen?
 - Hon skulle dansa för en kunglig publik
 - Om verket inte fungerade kunde åren av arbete bli förgäves
 - Hon var sjuk men måste ändå dansa
- Vad byggde baletten *Fröken Julie* på?
 - Birgit Cullbergs eget liv
 - En pjäs av August Strindberg, med musik av Ture Rangström
 - En gammal folksaga från Västerås
- Varför var det "talande" att premiären lades i Västerås och inte i Stockholm?
 - Det visade att dansen skulle ut till folket, inte bara till en fin salong
 - Det var billigare att hyra teater där
 - Strindberg kom från Västerås
- Vilken roll dansade Birgit Cullberg själv?
 - Julie
 - Jean
 - kokerskan Kristin
- Hur skilde sig Cullbergs balett från tidigare baletter?
 - Den var ett dansdrama där varje rörelse bar på en känsla
 - Den var ljus och gjord mest för att glädja ögat
 - Den hade varken handling eller musik
- Vad lyfte kritiken särskilt fram efter premiären?
 - Scenografin
 - Elsa Marianne von Rosens dramatiska tolkning av Julie
 - Längden på föreställningen
- Stämmer påståendena? Svara *ja*, *nej* eller *det står inte i texten*.
 - Musiken till baletten var komponerad av Ture Rangström.
 - Premiären hölls på Operan i Stockholm.
 - Rollen som Julie blev Elsa Marianne von Rosens genombrott.
 - Baletten dansas fortfarande i dag.
- Förklara med egna ord vad som menas med att dansarna "talade med kroppen". (Öppen fråga)
- Texten säger att kvällen gav Cullberg "modet och tyngden att gå vidare". Vad menas med det?

10. Varför kan man säga att ett enda kvällsögonblick “fick så långa följder”?

11. Beskriv med egna ord, steg för steg, vad som hände under premiärkvällen i Västerås. (Öppen fråga)

Diskussionsfrågor

- Cullberg ville att dansen skulle berätta en allvarlig historia, inte bara vara vacker. Bör konst utmana och beröra, eller mest vara behaglig att se på? Motivera.
- Premiären lades medvetet utanför huvudstaden, för att nå “folket”. Är det viktigt att kultur finns på fler platser än i de stora städerna? Diskutera.
- En enda kväll blev en vändpunkt i Cullbergs liv. Vad är det som gör att vissa tillfällen förändrar allt, medan de flesta dagar glöms bort?
- Cullberg kom sent till dansen och fick kämpa länge innan genombrottet. Vad tror du behövs för att orka hålla ut tills man lyckas?
- **Skriv (4 meningar):** Skriv om en gång då du, efter mycket arbete, äntligen fick visa eller berätta något viktigt för andra. Vad hände, och hur kändes det?